

VYTAUTAS SINICA

Vilniaus universitetas

TAUTŲ ATEITIS EUROPOS INTEGRACIJOS PERSPEKTYVOJE

The Future of Nations in the Perspective
of European Integration

SUMMARY

The aim of this article is to answer the question, whether the existence of political nations and national states is compatible with ongoing European integration. The study examines the impact of deepening integration on the political nations and national states in Europe. Leaving other criteria aside, projects of European integration are assessed on the basis of their effect on political nations and national states. European integration itself is seen in the perspective of the theoretical and historic dilemma between universalism and particularism. The modern ideologies of cosmopolitanism and nationalism are modern forms of this dilemma that has existed since the end of eighteenth century. The project of unified Europe is explained as an attempt to solve the everlasting tension between factual separation of humanity in a self-defined and limited communities and the normative ideal of the unity of mankind. After World War II this attempt took various forms. An unsuccessful Catholic attempt by Christian democratic leaders in 1950s tried to recreate Western Christendom. A Cosmopolitan one became dominant in 1970s and has itself divided into two main trends that are rivals in today's visions of European integration – „pure cosmopolitanism“ and Neo-Marxism.

SANTRAUKA

Straipsnio tikslas – atsakyti, ar politinių tautų ir nacionalinių valstybių egzistavimas suderinamas su vykstančia Europos integracija. Nagrinėjama didėjančios integracijos įtaka Europos politinėms tautoms ir nacionalinėms valstybėms, bet atsirobojama nuo kitų integracijos vertinimo kriterijų, o patys Europos integracijos projektai vertinami iš teorinės ir istorinės universalizmo-partikuliarizmo dilemos perspektyvos. Modernusis kosmopolitizmas ir nacionalizmas suprantami kaip šios dilemos forma nuo XVIII a. pabaigos. Vieningos Europos projektas aiškinamas kaip mėginimas išspręsti nuolatinę įtampą tarp faktinio žmonijos susiskirstymo į save apibrėžiančias konkrečias bendruomenes ir normatyvinio žmonijos vienybės idealo. Po Antrojo

RAKTAŽODŽIAI: Europos integracija, kosmopolitizmas, europeizacija, politinė tauta, nacionalinė valstybė.

KEY WORDS: European integration, cosmopolitanism, europeization, political nation, national state.

pasaulinio karo šis mėginimas įgavo įvairias formas. Katalikiškoji vizija buvo nesėkmingas pokario pradžios krikščionių demokratų lyderių bandymas atkurti Vakarų krikščioniją. Kosmopolitinė vizija tapo dominuojančia aštuntajame dešimtmetyje ir skilo į dvi pagrindines šakas – „grynąją kosmopolitinę“ ir neomarksistinę. Jos ir šiandien konkuruoja dėl Europos integracijos krypties.

ĮVADAS

Europos Sąjungos (ES) moto „vienovė įvairovėje“ oficialiai reiškia, kad „europiečiai yra vieningi savo bendru darbu vardan taikos ir klestėjimo, o tuo pačiu metu yra praturtinami skirtingų Europos kultūrų, tradicijų ir kalbų.“¹ Tačiau Europos didesnės integracijos projektai, paprastai grindžiami teiginiu, kad be jos neįmanoma išspręsti ligšiolinės integracijos patiriamų iššūkių, visoje ES skatina kalbėti apie tautų ir nacionalinių valstybių suverenumo baigtį. Europos Komisijos pirmininkas Jose Manuelis Barroso iškėlė vis populiareesnį federacinės Europos valstybės siekį². Nacionalinės valstybės ir suverenios politinės tautos išnykimas yra tarsi savaime suprantamas planuojamos integracijos padarinys, tačiau etninį (kultūrinį) tautiškumą stengiamasi išsaugoti.

Kultūrų, kalbų ir tradicijų kaip saugotino paveldo samprata leidžia įtarti ir visiškai kitą Europos integracijos poveikio tautoms lygmenį. Europeizacijos proceso metu viešajame gyvenime tautinių kultūrų turinio skirtumus turi pašalinti ilgalaikė nuostatų niveliacija, paliekanti vietos tautinių kultūrų formų įvairovei. Ši politinė programa palydima šūkiu „vienovė įvairovėje“, numatančiu tariamą tautinių kultūrų išsaugojimą. Ignoruojama, kad bet kokia kultūra visada lemia ne tik gyvenimo formas, bet ir formuoja jo turinį, taip

pat ir politinį, atsietai nuo kurio žmogus negali egzistuoti. Tad etninės kultūros turi po kalbų ir papročių įvairove paslėpti tautų mąstymą bei socialines normas vienodinanti turinį.

Deklaratyvus ES siekis suvienyti ir kartu išsaugoti Europos tautas abejotinas dėl kelių priežasčių. Pirmoji – prieštaravimas tarp deklaruojamos pagarbos ES tautų įvairovei ir Sąjungos vadovų teiginių, kad tautos ir nacionalinės valstybės yra atgyvena. Antra, ta pati neatitiktis teoriniame lygmenyje išryškėja skirtingomis vieningos Europos kūrimo ir integracijos sampratomis bei šio proceso teorinio apmąstymo kryptimis: G. Delanty, J. Habermasas ir kiti teigia, kad tautos turi būti dekonstruotos, pačią ES grindžiant konstituciniu patriotizmu (ištikimybe santvarkai), o R. Schumanas, K. Adenaueris ir kiti „Europos tėvai“ teigė, kad vieninga Europa gali egzistuoti tik kaip tautų ir nacionalinių valstybių sąjunga. Šis teorinių vizijų išsiskyrimas atspindi atotrūkį tarp oficialių ES institucijų ir asmeninių jų lyderių pozicijų.

Trečia, egzistuoja ryšys tarp tautos likimo ir pačios ES perspektyvos. Politinė tauta yra vienintelis empiriškai save pateisinęs demokratinę santvarką įgalinantis moderniųjų politinių bendrijų konstitutyvinius principas. Todėl tolesnės ES integracijos raidos kryptis, priklausomai nuo tautų likimo joje, yra arba lais-

va tautų ir nacionalinių valstybių (kon)-federacija, arba, Alano Fimisterio ir Ulricho Becko terminais, totalitarinė superimperija kaip absoliučiai naują politinę tikrovę ir jos valdymo būdą reprezentuojanti politinės organizacijos forma. Demokratiškai atstovaujamo demoso egzistavimas yra būtina demokratinės santvarkos sąlyga, taigi tautų kaip demoso ateitis yra ir plačiai aptariamo ES demokratijos deficito tam tikros raidos prielaida. Tad tautų likimo ES klausimas aktualus ne tik integruojamoms tautoms, bet ir pačiai ES, pretenduojančiai būti demokratijos vertybių puoselėtoja³.

Europos integracijos projekto santykis su nacionaline valstybe ir politine tauta visada buvo problemiškas, nes būsimoji ES iš pat pradžių buvo ne tik tarpvyriausybiniis, bet ir viršnacionalinis projektas. Tyrimuose vis dažniau atkreipiamas dėmesys, kad šalia siekio radikaliai pertvarkyti politinę ir administracinę Europos struktūrą, esamas Europos integracijos projektas vienu pagrindinių tikslų kelia naujo unifikuoto europiečio sukūrimą⁴.

ŽMONIJOS DVASINĖS IR POLITINĖS VIENYBĖS PROBLEMA IKIMODERNIOJO POLITINIO MĄSTYMO PERSPEKTYVOJE

Straipsnyje teigiama, kad Europos politinės tautos kūrimas yra modernios kompolitizmo ir nacionalizmo įtampos sprendimo forma. Kosmopolitizmas ir nacionalizmas nagrinėjami universalizmo ir partikuliarizmo įtampos perspektyvoje, nes yra laikomi šios skirties dėmenų modernia išraiška. Visais laikais žmonija egzistuoja tik pasiskirsčiusi į ribotas, save apibrėžiančias bendrijas, o vieninga

Nacionalizmo tyrimuose dominuojant modernistams, siejantiems tautiškumą tik su modernio laikotarpiu, o tautos atsiradimą – su moderniojo nacionalizmo kaip politinės ideologijos atsiradimu⁵, svarbu atskirti, kad modernusis nacionalizmas yra XVIII a. pabaigos reiškinyis, tačiau pačių tautų atsiradimas su juo siejamas nepagrįstai susiaurinant tautos sampratą. Ikimoderniųjų bendriųjų „nacionalumo“ matavimas modernių tautų kriterijais yra metodologiškai klaidingas.

Straipsnyje remiamasi Anthony D. Smitho tautos samprata, pasak kurios, tauta yra „įsivardijusi ir save apibrėžusi žmonių bendrija, kurios nariai turi tuos pačius mitus, kolektyvinę atmintį, vertybes bei tradicijas, gyvena istorinėje tėvynėje ir su ja tapatinasi, kuria savitą viešąją kultūrą, laikosi bendros teisės ir papročių.“⁶ Atitinkamai „politinė tauta“ reiškia etnokultūrinę žmonių bendriją ir jos valstybingumo idėją palaikančias etnines grupes, kurios kartu egzistuoja kaip organizuota ir savivaldi politinė bendruomenė, kurianti ar įgyvendinanti kokią nors valstybingumo formą.

žmonija tebuvo normatyvinis idealas. Viena universaliausių šių ribotų bendruomenių apibrėžimo formų, nepriklausomai nuo kintančios jos sampratos, yra tauta. Empiriškai liudijamo partikuliarizmo ir siekiamo universalizmo įtampa driekiasi per visus žmonijos istorijos amžius. Jų skirtis slepia klausimą, koks yra santykis tarp vadinamųjų bendrųjų žmoniškų ir specifinių tautinių vertybių, arba

kiek priklausydamos konkrečiam ribotam dariniui žmogus yra ir žmonijos narys.

Pirmame skyriuje nagrinėjama vieningos žmonijos egzistavimo galimybės teorinių svarstymų raida ikimoderniuoju laikotarpiu. Klausimas, ar egzistuoja vieninga žmonija, apima dvi skirtingas žmonių bendrabūvio dimensijas. Viena vertus, tautų įvairovė ir kovos yra akivaizdus istorinis faktas, liudijantis žmonijos susiskaldymą. Tai politinis aspektas. Kita vertus, normatyviai egzistuoja moralinis aspektas: ar įmanoma vienodai rūpintis kiekvienu žmonijos nariu? Moralinės žmonijos vienybės perspektyvos ir realiai egzistuojančios tautų įvairovės bei konkurencijos įtampa tapo pagrindu teoriškai kelti klausimą, ar apskritai egzistuoja, o praktiškai – ar yra įmanoma politiškai vieninga žmonija.

Antikiniai vieningos žmonijos galimybės svarstymai

Vieningos žmonijos perspektyvos klausimas kilo Antikoje. Pasak E. Voegelino, ašiniu laiku vyko civilizacinis virsmas – perėjimas nuo kosmologinės-natūralistinės prie antropologinės-humanistinės pasaulėžiūros. Politikoje tai reiškė politinės reprezentacijos sampratos pasikeitimą: kosmologinės tiesos reprezentaciją keitė antropologinės tiesos reprezentacija⁷. Pirmoji grįsta tikėjimu, kad egzistuoja amžina makrokosmoso tvarka, kurią tobulai įkūnija konkreti politinė bendrija – mikrokosmosas, atspindintis makrokosmosą ir laikytinas jo daliniu atveju. Tokioje sampratoje kiekviena politinė bendrija pretenduoja politiškai reprezentuoti savaip suprastą universalią pasaulio tvarką su savais die-

vais, tačiau nepripažįsta panašių kitų politinių bendrijų pretenzijų. Esamą valdžią šia tiesos reprezentacijos samprata besivadovaujančiose bendrijose legitimavo tariamas valdžios atitikimas tokiai universaliai tvarkai, o kartu tai leido pagrįsti ir ekspansionistines tokių bendrijų pretenzijas. Savąją tvarką, atitinkančią makrokosmoso tvarką ir todėl teisingą, reikėjo ir pagrįstai prievarta diegti kitoms politinėms bendrijoms, esančioms už makrokosmoso ribų.

Antropologinė tiesos reprezentacija pradėjo griauti šią tvarką ir leido mąstyti apie galimus visą žmoniją vienijančius pagrindus. Iš esmės tai įsitikinimas, kad tobula žmogaus siela yra tobulos pasaulio ir teisingos politinės tvarkos šaltinis. Kartu kūrėsi ir visuotinio Dievo samprata – pradedant Ksenofanu pereinama prie supratimo, kad tikrasis Dievas negali turėti žmogiško pavidalo, yra bendras visiems žmonėms ir valdo visą pasaulį. Paskutinis žingsnis atveriant šią perspektyvą buvo Sokrato atrasta siela. Ši perspektyva leido kelti žmonijos vienybės klausimus, vedusius prie pretenzijų į žmonių bendrumą dėl vieno Dievo, vieno visuotinio proto ar vienos prigimties sielos egzistavimo.

Tačiau nors atsivėrė principinė galimybė pripažinti žmonijos vienybę, iki pat polio kaip vyraujančios politinės santvarkos žlugimo dominavo oikumeninė pasaulio samprata, kuria grįsta civilizuo-tų graikų ir necivilizuotų barbarų skirtis. Oikumenė – civiliztuotas pasaulis, toms pačioms kultūros vertybėms ir etinėms normoms paklūstančių politinių bendruomenių visuma.

Antikinė vieningos žmonijos idėja išliko Aleksandro Makedoniečio vizijo-

je, tačiau galutinai ją išplėtojo tik stoikai III a. po Kr. Praktinės prielaidos šiai idėjai kilti buvo Aleksandro nukariavimai ir politinis poreikis suvienyti valdomą imperiją. Kosmopolitinės žmonijos vienybės vizijos išraiškingiausias liudijimas aptinkamas Aristotelio ir Aleksandro Makedoniečio ginče⁸. Aleksandras nepaklūsta Aristotelio siūlymui laikyti save hegemonu graikams, o užkariautus Azijos tautų atstovus traktuoti kaip barbarus – kosmopolitinė žmonijos samprata simboliškai laimi prieš žlungančią oikumeninę. Ši vienybės idėja perimta ir nihilistiškai pritaikyta kinikų ir galiausiai išplėtota stoikų.

Žmonijos vienybės ir individo kaip atskiros žmonijos dalies atsiradimą skatino besikeičiančios gyvenimo sąlygos – nykstant poliui kaip politinei santvarkai, teko prie naujos tikrovės pritaikyti ir žmogaus sampratą. Aristoteliui žmonių lygybė dar buvo galima tik rinktinėje piliečių grupėje (polyje), o helenistiniame pasaulyje atsirado privatų gyvenimą gyvenančio individo ir visuotinės žmonijos, kurios kiekvienas narys apdovanojamas bendra žmogiška prigimtimi, koncepcijos⁹. Stoikai iškelė pasaulinės valstybės idėją: teisingas protas yra jos konstitucija, o visi dievai ir žmonės – jos piliečiai. Šis teisingas protas yra prigimtinis įstatymas, prieš kurį lygūs graikai ir barbarai. Kiekvienam žmogui galioja jo valstybės ir pasaulinės valstybės įstatymai, kurie viršesni, nes papročiai įvairūs, bet protas vienas visiems¹⁰. Taip pat ir visų valstybių teisinės sistemos tėra prigimtinių teisės atšakos, besiskiriančios tiek, kiek leidžia dieviškasis protas, todėl tarpusavyje neprieštaraujančios.

Konkrečiau empirinio politinio darinio (polio) ir žmonijos kaip idealios dvasinės protingų būtybių bendrijos (kosmopolio) dualizmą perėmė pagoniškoji romėnų filosofija. Markas Aurelijus rašė: „Jeigu sugebėjimas mąstyti mums visiems yra bendras, tai bendras ir protas, dėl kurio mes esame protingos būtybės; jeigu taip, tai bendras ir valdantysis protas, įsakantis ką daryti ir ko nedaryti; taigi bendras yra ir įstatymas, o jeigu taip, tai mes esame piliečiai, priklausantys tam tikrai santvarkai, ir pasaulis yra tarsi valstybė.“¹¹ Iš šios bendros valstybės, suprantamos stojiškąja prasme, jis kildina protą ir įstatymus. „Mano, kaip Antonino, valstybė ir tėvynė yra Roma, o kaip žmogaus – pasaulis. Taigi man yra gera tik tai, kas naudinga abiem šioms valstybėms.“¹² Kiek yra saistomas kilmės ir kultūros, žmogus atsakingas savo visuomenei ir savosios valstybės pilietis, tačiau kartu būdamas tiesiog žmogus, jis teigia pareigą daryti tik tai, kas naudinga visam pasauliui.

Vis dėlto ikirikščioniškajame pasaulyje oikumeninė samprata niekada nežlugo, pirmiausia dėl to, kad antikinis universalizmas taip ir liko vidujai nenuosekli teorija. Praktikoje jis irgi buvo nenuoseklus, nes Romos imperija visada prilygino save kosmopoliumi¹³. Ši teorija negalėjo būti nuosekli ir teoriniu požiūriu, nes pagoniškasis pasaulis rėmėsi prigimtine žmogaus samprata. Kadangi kosmopolitai manė, kad kosmopolis – ideali dvasinė žmonija – yra saistomas jam priklausančių skirtingų tautų žmonių meilės jų sielose esančiam protingam pradui, pasak platoniškojo sielų skirstymo, ne visi žmonės vienodai myli protą, tad ir pats protas juose nevienodas.

Krikščioniškasis vieningos žmonijos klausimo sprendimas viduramžiais

Krikščionybė vidujai nenuoseklų kosmopolitizmą verčia tikru universalizmu, nes remiasi antgamtine universalios žmonių lygybės prielaida, prieštaraujančia ir pranokstančia empirinę žmonių įvairovės ir jų santykių patirtį ir savaip paneigiančia grynai prigimtiniu protu (filosofija) grindžiamas pagoniškas žmonių lygybės sampratas. Ši prielaida ir visa krikščioniškoji žmogaus samprata sunaikino antikinę tautą kaip tokią, nes atsiejo ją nuo jos dievų ir atvėrė kelią jos nupolitinizacijai. Pagoniškos religijos buvo politinės teologijos – politinę bendriją vienančių ir jų tapatumą laiduojančių nuostatų visuma. Romėnams, paskutinės pagoniškos politinės teologijos vienyčiai politinei bendrijai, religija buvo politinė institucija ir kilo iš žmogaus¹⁴. Kaip krikščionis, Augustinas požiūriui, kad dievai yra įsteigiami politinės bendrijos, atsako, kad tikra religija negali būti įsteigta jokio žemiško miesto ir tėra vienas visuotinis dievas¹⁵. Religijos ir dievų panteono apibrėžiamų senovės tautų pasaulėvaizdyje konkreti tauta su savo unikaliais dievais ir ją supančiu pasauliu sudarė atskirą mikrokosmosą, kurio atžvilgiu kitos tautos buvo išorinės ir visiškai svetimos. Krikščionybė buvo nesuderinama su tokia pasaulio vizija, nes skelbė, kad visos tautos turi vieną Dievą ir turi jį garbinti, tad vietoje daugelio tautos ir jos dievų mikrokosmosų pasiūlė vieną daugelio tautų ir visų jų Dievo vaizdinį. Tokiu būdu atsiranda aukštesnė moralinė perspektyva, kurios atžvilgiu visos tautos lygios. Krikščioniškasis visų žmonių ly-

gybės prieš Dievą principas visiškai pakeitė žmonijos reprezentacijos sampratą: dvasiškai vieningą žmonių reprezentuoja kartu su krikščionyste atsirandantys du reprezentaciniai žmonijos potencialios vienybės lygmenys. Religinėje plotmėje visuotinė žmonijos reprezentacija yra Bažnyčia kaip mistinis Kristaus kūnas, o politinėje plotmėje – Šventoji Romos imperija kaip žmonijos politinės vienybės horizontas¹⁶.

Viduramžių politiniame mąstyme vadovautasi „dviejų kalavijų“ principu. Būtent visa valdžia kyla iš Dievo – Bažnyčia tiesiogiai iš Jo gavusi teisę valdyti dvasinį gyvenimą, o imperatorius ir kiti pasaulietiniai valdovai per Bažnyčią iš Dievo yra gavę pasaulietinę valdžią. Žmonių bendruomenės laikytos integralia dalimi žmonijos, tapatinotos su Vakarų krikščionija ir įkurtos bei valdomos Dievo¹⁷. Nors dvasinė ir pasaulietinė valdžia rūpinasi skirtingomis žmogaus gyvenimo dimensijomis, vadovaujantis dieviškos valdžios kilmės prielaida, Bažnyčia visada turi viršenybę pasaulietinės valdžios atžvilgiu. Popiežiaus ekskomunikuotas valdovas praranda legitimaciją ir galimybę reikalauti valdinių paklusnumo. Dar XIII a. joks valdovas nebūtų drįsęs atmesti popiežiaus autoriteto ir pasirinkti ekskomuniką kaip nuolatinę būseną, o jau XVI a. tai įmanoma ir įgyvendinta¹⁸. Šis pokytis geriausiai žymi viduramžių politinės sistemos žlugimą.

Suvokiant viduramžių politinės valdžios sampratą ir kilmę, aišku, kad tautos egzistavo kaip nepolitinė kategorija, nelegitimuojanti valdžios. Antikoje tautos egzistavo kaip politiniai dariniai, o viduramžiais tai buvo neįmanoma iš

principo. Antikoje kiekviena tauta suaugusi su savo religija, kuri atlieka politinės teologijos (bendruomenę telkiančių pažiūrų) funkciją. Viduramžiais jokia tauta negali savintis religijos, todėl ir jokia tauta negali tapti atskiru politiniu subjektu ir neturi suverenumo. Juolab

neegzistuoja prielaida, kad suverenumas po lygiai priklauso visiems politinės bendruomenės (tautos) nariams. Politinė bendruomenė yra valdžios objektas, o ne subjektas ir šiuo požiūriu jos savęs apibrėžimas neturi tiesioginės reikšmės politėjų tarpusavio santykiams.

VAKARŲ KRIKŠČIONIJOS IRIMAS KAIP MODERNIOSIOS KOSMOPOLITIZMO IR NACIONALIZMO SKIRTIES PRIELAIDA

Europos gimimas ir nacionalinės valstybės pradžia

Universalizmo ir partikuliarizmo dilema reaktualizavosi XIV a. pabaigoje, randantis naujai Vakarų krikščioniją pradėjusiai keisti sociokultūrinei ir sociopolitinei tikrovei, kuriai prigijo pamirštas Europos vardas. Europos gimimą žymėjo du nauji aptariamąją dilemą atgaivinę reiškiniai: kultūrinis renesansinio humanizmo sąjūdis įkūnijo universalizmo principą (kaip naujos racionalios ir universalios civilizacijos projektas), o protestantiškoji revoliucija – partikuliarizmą, nes legitimavo nacionalinę valstybę ir padėjo formuotis moderniosioms Europos tautoms¹⁹.

Šie pokyčiai reiškesi pirmiausia nauja protestantiška Bažnyčios ir politinės valdžios santykio samprata. Politinė valdžia nustojo kilti iš Dievo per visuotinę Bažnyčią. Valdžios legitimacija atsidūrė ne tautų, o absoliutinių monarchų rankose, o jie buvo *de facto* nebepavaldūs popiežiui ir nebevaržomi metafizinės kilmės bendrumo su kitų Europos valstybių gyventojais. Šios tendencijos tiesiogine išraiška tapo atsiradusi modernioji suvereniteto ir suverenios tautinės valstybės samprata.

Valstybė – Europoje ir kartu su Europa susiformavusi politinės organizacijos forma, neatsiejama nuo visų piliečių dorovinio vertingumo, lygybės prieš valdovą ir suverenumo prielaidų. Kartu su valstybe dėl šių prielaidų individas neišvengiamai jau turi piliečio vaidmenį, o visi kiti prigimtiniai vaidmenys netenka teisinės reikšmės²⁰. Modernus individas nuo savo atsiradimo kartu yra ir pilietis, nors jo samprata dar nesiejama su piliecinėmis ar juo labiau žmogaus teisėmis: pradedant N. Machiavellio ir Thomo Hobbeso politine teorija, pilietis yra tas, kuris lygus prieš valdovą, iš kurio kyla pati valdžia.

Europos ir modernųjų tautų radimasis nuo Renesanso yra neatsiejami procesai. Griežtai kalbant, Europa istoriškai iš pat pradžių egzistavo tik kaip tautų Europa²¹. Individas savaime neturi nieko ir yra vertingas tik tiek, kiek pats igyja tai, ką laiko vertinga, o savo orumą suvokia kaip autonomiją – principą, kad orumą suteikia galimybė tam tikruose rėmuose elgtis nevaržomai.

Jei egzistuoja tokie absoliučiai laisvi, save formuojantys individai, kyla klausimas, koku būdu tokie individai gali gyventi. Martino Lutherio atsakymas dar

kartą perkonstruoja tikrovę: jo teigimu, šią problemą turi išspręsti žemiškoji valdžia – politinės institucijos. Pagrindinis naujojo mąstymo principas teigia, kad politinė valdžia yra absoliuti, o politinės valdžios tikslas yra vienintelis – išlaikyti išoriškai priimtinius individų tarpusavio santykius, o tai galutinai suformulavo T. Hobbesas *Leviatane*. Tai reiškia, kad politinis gyvenimas ir teisė yra visiškai išoriški ir svetimi žmogaus prigimčiai.

Dieviškoji valdžios legitimacija išliko kaip deklaratyvus principas valdinių paklusnumui užtikrinti, tačiau moderne šis aiškinimas padeda grynai instrumentiškai. Išsaugoto krikščioniškumo vaizdiny to meto žmonių bendrijoms padeda ir kitu, tik iš istorijos perspektyvos matomu būdu: po denominacijų įvairovės uždanga pasislepia besiformuojanti politinių tautinių tapatumų įvairovė. Kaip protestantizmo indėlį griaunant universalią krikščioniškąją žmonių aprašo Pierre'as Manent: reformacijos padarinys buvo naujas suvokimas, kad nebesant universalios katalikų Bažnyčios, nebėra ir dvasinės bendruomenės, o egzistuojančios bendruomenės turi apsibrėžti politiškai ir laikinai – tautiniu pagrindu²². B. Andersonas teisingai nurodo, kad prie nacionalinės sąmonės formavimosi reikšmingai prisidėjo spaudos atsiradimas bei leidyba nacionalinėmis kalbomis²³, savotiškai nužymėjusi nacionalinių erdvių ribas ir skleidusi nacionalinę kultūrą tik tarp konkrečios kalbos vartotojų.

Tokiomis sąlygomis formuojasi naujas politinis subjektas – modernioji tauta – ir nacionalinė valstybė kaip šio naujo subjekto politinės organizacijos forma. Šis ryšys, kaip parodyta, egzistuoja nuo

pat moderno pradžios ir yra ne atsitiktinis, o nulemtas pačių moderno sąlygų, pirmiausia modernios individo ir tikrovės sampratos.

Iš pradžių tautiškumo principą slėpė religinės denominacijos šydas (šis reiškinys geriausiai matyti puritonų nacionalizmo, paslėpto po religinės nesantikos iliuzija, atveju), todėl nacionalizmo principas viešai iškilo tik įgavęs visiškai sekuliarią formą – per Prancūzijos didžiąją revoliuciją (toliau – Revoliucija).

Apšvietos prielaidos ir kosmopolitinė utopija

Iširus Vakarų krikščionijai, universalizmo-partikuliarizmo įtampa moderniomis sąlygomis neatsitiktinai kartojasi kaip kosmopolitizmas-nacionalizmas.

XVIII a. Apšvieta ir Didžioji Prancūzijos revoliucija buvo lemtingas lūžis tautų formavimosi procese. Dėl šių dviejų reiškinų universalizmo-partikuliarizmo dilema Europoje įgavo aiškia kosmopolitizmo-nacionalizmo priešpriešos formą. Kosmopolitizmui šioje dichotomijoje atstovavo Apšvieta, o nacionalizmui – romantizmas.

Apšvieta žmogų laikė abstrakčiu individu, kuriam būdingas instrumentinis racionalumas, bet jis neturi kultūrinės specifikos, nes šis racionalumas kyla iš žmonijai visuotinai būdingų biologinių poreikių. Modernios tautos ir nacionalinės valstybės sąlyga buvo renesansinis transcendentinės žmogaus dimensijos (sielos) panaikinimas. Žmonės pradėti suvokti kaip biologinės ir socialinės būtybės, bet svarbiausia, kad žmogaus kaip apibrėžto esinio sampratą, galutinai iš-

plėtotą Tomo Akviniečio, pakeičia modernioji žmogaus gamybos vizija²⁴. Apšviesti – tai ne duoti žinių, o duoti būtent tokių žinių, kurios radikalai pakeistų elgesį²⁵, tai išlaisvinti žmogų iš jo tradicinio pasaulėvaizdžio ir moralės nuostatų. Istorija pradėta suvokti kaip socialinė evoliucija ir geriausiai prisitaikiusiųjų atranka. Visa tai visiškai keitė universalizmo-partikuliarizmo dilemos sprendimo būdą, nes nebeliko vieningos krikščionijos, o pasaulinės imperijos horizonto perspektyva pakeista baigtinių žmonių bendrijų, susiorganizavusių į valstybes, vizija. Šių valstybių koegzistavimo principas – konkurencija, suponuojanti hobsiškąją nuolatinio visų karo prieš visus būklę. Tokioje perspektyvoje taiką laiduoti gali tik galios pusiausvyra, kurios siekimą įtvirtino jau 1648 m. sukurta Vestfalijos sistema.

Susiklosčius minėtai situacijai, tai yra nelikus savo transcendentine dimensija vieningos žmonijos perspektyvos, išsiskleidžia dvi vizijos – kovojančių valstybių ir amžinos taikos. Immanuelis Kantas, šios vizijos autorius, faktiškai numato valstybių panaikinimo perspektyvą ir jų keitimą nepolitine pasaulinės pilietinės visuomenės būkle. Jo vizija – izoliuo-

tų racionalių individų žmonija, kurios narius sieja instrumentiniai santykiai ir konkurencija pagal aiškias taisykles. Tai faktiškai implikuoja ir tautų išnykimą, nes tautos visais laikais egzistuoja tik kaip kolektyvinio tapatumo saistomos žmonių bendruomenės.

Paties I. Kanto žodžiais, „tik visuomenėje, ir, be to, tik tokioje, kurios nariai turi didžiausią laisvę, taigi, matyt, egzistuoja ir visiškas antagonizmas, bet kurioje vis dėlto šios laisvės ribos tiksliausiai nustatytos ir laiduotos, idant ji galėtų egzistuoti su kitų laisve, tik tokioje visuomenėje gali būti pasiektas didžiausias gamtos tikslas – visų žmonijos pradų išsivystymas.“²⁶ Tobula laisvė Kantui savaime suponuoja ir tobulą konkurenciją, ir yra pasiekama tik visuotinių visiems galiojančių taisyklių pagrindu. Šios taisyklės neišvengiamai kyla iš visuotinio žmogaus protingumo. Iš tiesų Kanto pasaulinės pilietijos vizijoje išsiskleidžia turbūt didžiausios žmonijos vienybės reikalavimas – visos žmonijos kartos pasaulinės pilietijos sąlygomis turi gyventi tam, kad skleidžiant žmonijos pradus, būtų leista atsirasti tobulam ateities žmogui²⁷. Tai žmonijos vienybės laike vizija.

Literatūra ir nuorodos

¹ „The EU motto“. < http://europa.eu/about-eu/basic-information/symbols/motto/index_en.htm > [žiūrėta 2013 03 26]

² Jose Manuel Durao Barroso, 2012 m. kalba apie Sąjungos padėtį. Oficialus lietuviškas vertimas. < http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-12-596_lt.htm > [žiūrėta 2013 03 26]

³ Giandomenico Majone, *Dilemmas of European Integration. The Ambiguities and Pitfalls of Integration by Stealth*. Oxford: Oxford University Press, 2005, p. 23.

⁴ Žr. Ulrich Beck, Edgar Grande, *Cosmopolitan Europe*. Cambridge: Polity Press, 2008; Thomas Risse, *A Community of Europeans? Transnational Identities and Public Spheres*. New York: Cornell University Press, 2010.

⁵ Žr. Benedict Anderson, *Tauta kaip įsivaizduojama bendruomenė*. Iš anglų k. vertė A. Čižikienė. Vilnius: Baltos lankos, 1999; Eric Hobsbawm, *Nations and Nationalism Since 1780: Programme, Myth, Reality*. Cambridge, Cambridge University Press, 1990; Ernest Gellner, *Tautos ir nacio-*

- nalizmas*. Iš anglų k. vertė K. Rastenis, Vilnius: Pradai, 1996; Elie Kedourie, *Nationalism*. Blackwell Publishers, 1993.
- ⁶ Anthony David Smith, *The Cultural Foundations of Nations. Hierarchy, Covenant, and Republic*. Oxford: Blackwell Publishing, 2008, p. 19.
- ⁷ Eric Voegelin, *The New Science of Politics*, London: The University of Chicago Press, 1987, p. 60.
- ⁸ Jonathan Barnes, *Politics*. Jowett, Benjamin, *The Complete Works of Aristotle*. The Revised Oxford Translation, vol. 2, ed. Jonathan Barnes. Princeton: Princeton University Press, 1984, p. lix.
- ⁹ George Sabine, *Politinijų teorijų istorija*. Iš anglų k. vertė R. Asminavičiūtė ir kt. Vilnius: Margi raštai, 2008, p. 167.
- ¹⁰ Ten pat, p. 172–173.
- ¹¹ Markas Aurelijus, *Pačiam sau*. Iš senosios graikų k. vertė E. Ulčinaičė. Vilnius: Alma littera, 2010, p. 37.
- ¹² Ten pat, p. 75.
- ¹³ Voegelin, p. 91.
- ¹⁴ Ten pat, p. 88.
- ¹⁵ Ten pat, p. 88.
- ¹⁶ Alan Paul Fimister, *Robert Schuman: Neo-Scholastic Humanism and the Reunification of Europe*. Brussels: Peter Lang, 2008, p. 48.
- ¹⁷ Ten pat, p. 10.
- ¹⁸ Richard W. Southern, *Western Society and The Church in the Middle Ages*. London: Penguin Books, 1990, p. 21.
- ¹⁹ Southern, p. 21.
- ²⁰ Larry Siedentop, *Europos demokratija*. Iš anglų k. vertė L. Tamas. Vilnius: Vaga, 2003, p. 101–108.
- ²¹ Michel Foucault, *The Birth of Biopolitics*. New York: Palgrave Macmillan, 2008, p. 6.
- ²² Žr. Pierre Manent, Birth of a Nation. <http://www.city-journal.org/2013/23_1_nation-state.html>
- ²³ Benedict Anderson, *Įsivaizduojamos bendruomenės. Apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*, p. 33.
- ²⁴ Hannah Arendt, *Tarp praeities ir ateities*. Iš anglų k. vertė A. Šliogeris. Vilnius: Aidai, 1995, p. 68–72.
- ²⁵ Max Horkheimer, Theodor Adorno, *Apšvietos dialektika*. Iš vokiečių k. vertė G. Mikelaitis. Vilnius: Margi raštai, 2006, p. 19.
- ²⁶ Imanuelis Kantas, Visuotinės istorijos idėja pasaulio pilietijos požiūriu. *Politiniai traktatai*. Iš vokiečių k. vertė A. Gailius. Vilnius: Aidai, 1996, p. 34.
- ²⁷ Ten pat, p. 29.

B. d.